

МОВЛЕННЄВІ АКТИ ЕКСПРЕСИВІВ У МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОМУ ДИСКУРСІ: ТИПИ, СТРУКТУРА І ФУНКЦІЇ

Пожар Анастасія Борисівна

кандидат філологічних наук,

старший викладач кафедри фонетики і практики англійської мови

Київського національного лінгвістичного університету

вул. Велика Васильківська, 73, Київ, Україна

Статтю присвячено висвітленню проблеми функціонування мовленнєвих актів експресивів у міжнародно-правовому дискурсі. Метою дослідження є аналіз мовленнєвих актів експресивів з огляду на виокремлення типів таких актів, їхньої структури і функцій. Для досягнення поставленої мети було вирішено низку завдань: схарактеризовано категорію експресивних мовленнєвих актів зважаючи на специфічні особливості міжнародного дискурсу; запропоновано структурну формулу експресивів; виокремлено групи експресивів і їхні функції у МПД. Специфіка міжнародно-правової комунікації як такої, що здійснюється на основі добровільного волевиявлення сторін, які перебувають у рівноправних відносинах як суверенні суб'єкти влади, має базуватися насамперед, на досягненні консенсусу держав-членів документу, які водночас є адресантами і адресатами-дестинаторами норм узгодженого ними тексту. Обґрунтовано, що мовленнєві акти експресивів реалізують стратегії вуалювання примусу, створення спільного, в тому числі емоційного підґрунтя для досягнення консенсусу і взаємопорозуміння між рівними суб'єктами. Експресивні мовленнєві акти позбавлені облігативної іллокутивної сили, але конотують узуальні і контекстуальні значення «стурбованість», «емоційне занепокоєння», позитивної і негативної оцінки, «інтенсивного бажання», завдяки чому реалізуються стратегії емоційного впливу, вияву солідарності і мітігації розбіжностей між сторонами міжнародного документу. Структурна формула експресиву включає іллокутивно-перформативну частину, що включає такі компоненти, як узагальнений адресант=адресат (фразовий суб'єкт) у поєднанні з перформативним експресивним дієсловом або іншим маркером експресивної іллокутивної сили, і пропозиційно-інформативна частина. У дослідженні виокремлені два основних типи експресивних мовленнєвих актів: прямі експресиви і непрямі експресиви. Прямі експресиви містять експліцитні маркери експресивної іллокутивної сили, насамперед дієслова і віддієслівні форми, що містять у своєму семантичному складі семи «стурбованість», «емоційне занепокоєння», «піднесення» на позначення емоцій, почуттів, позитивної або негативної емоційної оцінки. Непрямі експресиви містять формально-структурні маркери інших мовленнєвих актів – директивів, асертивів і комісивів. Виокремлені експресиви з двохкомпонентною і трьохкомпонентною інтенцією, первинним компонентом якої є експресивна іллокутивна сила. Дослідження експресивних мовленнєвих актів дало змогу виявити, що такі акти є важливим структурним і функціонально-стратегічним компонентом преамбульної частини міжнародно-правових документів.

Ключові слова: мовленнєвий акт, експресиви, міжнародно-правовий дискурс, структурна формула, стратегія, прямий і непрямий акт.

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. Вивчення актомовленнєвої специфіки дискурсу міжнародного права є однією з маловивчених проблем як у вітчизняному, так і зарубіжному мовознавстві. Втім, ця проблематика потребує ретельного розгляду зважаючи на функцію мовленнєвого акту як базисної конститутивної одиниці дискурсу і контекстів соціальної взаємодії, про що наголошував у своїх пізніх роботах ще Дж. Серль [10; 11]. У цьому зв'язку, науковці зазначають, що жанри юридичного дискурсу відзначені одним основним типом актів або містять кілька юридичних мовленнєвих актів, які призначені для здійснення функції таких дискурсів [13]. У міжнародно-правовому дискурсі мов-

леннєві акти різних типів і інтенсивності є основними засобами волевиявлення сторін документу, безпосередньо впливаючи на модальність міжнародно-правових текстів і ступень їхньої юридичної сили. У дискурсі міжнародного права функціонують всі відомі у прагматиці типи мовленнєвих актів, розподіл і частотність вживання яких зумовлюють іллокутивні сили фрагментів документів, а сукупність таких сил-локальних інтенцій безпосередньо пов'язана із превалюванням в певному типі дискурсу облігативної, епістемічної або волітивної модальності, що безпосередньо корелює з юридичною силою того чи іншого тексту.

Незважаючи на те, що міжнародно-правий текст є нормативним, перформативним

і інституціонально-прескриптивний, тобто такий, що приписує норми, стандарти і моделі міжнародної поведінки, специфікою міжнародних документів є добровільність волевиявлення сторін, які перебувають у рівноправних відносинах як суверенні суб'єкти влади та мають договірні повноваження. Отже, основним є досягнення консенсусу і взаємопорозуміння між сторонами документу, що мають певну свободу дій. Цим зумовлена така особливість міжнародно-правового дискурсу, як наявність у ньому, поряд із директивними і комісивними мовленнєвими актами, що застосовуються для вираження деонтичної модальності будь-якого права, у міжнародно-правовому дискурсі наявні також експресиви і декларативи, тобто акти, які, на перший погляд, «несумісні» із правовим текстом.

Особливий інтерес, у цьому зв'язку, представляють експресиви, оскільки менш за все асоціюється з конститутивними рисами правого і, зокрема, міжнародно-правового дискурсу. Втім, такі акти, ідентифіковані нами в міжнародно-правовому дискурсі, виконують важливу для цього типу спілкування функцію створення спільності, вияву солідарності, зменшення впливу, мітігації, вуалювання розбіжностей, що є важливим для реалізації основних стратегій досягнення взаємопорозуміння і консенсусу між державами-учасницями документу.

Отже, актуальність аналізу експресивних мовленнєвих актів у міжнародно-правовому дискурсі зумовлена недостатньою вивченістю актомовленнєвої прагматики такого типу інституційного спілкування, лакунарністю у прагматичних студіях стосовно дослідження мовленнєвих актів експресивів і важливістю таких актів у реалізації низки стратегій, спрямованих на досягнення консенсусу держав-учасниць документів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розглядом міжнародно-правового дискурсу в аспекті його прагматичних особливостей [2; 3; 4; 6; 7; 8], в тому числі актомовленнєвої специфіки [2; 6], присвячені поодинокі наукові студії – як у вітчизняній, так і у західній лінгвістиці. Зокрема, в монографічному дослідженні Н.К. Кравченко [2] аналіз актомовленнєвої структури міжнародно-правового дискурсу розглядається як компонент жанрового моделювання МПД. Експресиви виділяються дослідницею як конститутивні елементи у конструюванні таких гібридних жанрів МПД, як Декларація, Відозва, Заява. Актмовленнєвий аспект МПД залишається практично невисвітленим у західних студіях. Нам вдалося зустріти лише одну наукову розвідку, присвячену функції мовленнєвих актів у конструюванні, модифікації або припиненні

міжнародно-правових прав та зобов'язань у договорах ООН [6]. При цьому автор роботи фокусується на директивних, комісивних і констативних мовленнєвих актах, не виділяючи як окремих типів актів експресивів.

Теорія мовленнєвих актів застосовується у праці в її традиційному аспекті, започаткованому Дж. Серлем [12] – як аналіз мінімальних одиниць дискурсу, вербальних актів у ракурсі здійснення ними мовленнєвих і, відповідно, соціальних дій. Водночас, у даному дослідженні ми розуміємо експресиви у більш широкому значенні, аніж такі акти було визначено Дж. Серлем, який усвідомлював їх як етикетні конвенційні соціальні акти вибачень, привітань, виявлення співчуття, побажань тощо. Услід за О.М. Вольф [1] і європейськими науковцями [14] до класу експресивів ми відносимо види висловлень, які містять оцінний компонент. Іншими словами, іллокутивною силою таких висловлень є виявлення емоційного стану адресанту або здійснення емоційного впливу на адресата. Особливо важливим для усвідомлення методологічних засад цієї статті є те, що деякі зарубіжні науковці розширюють клас мовленнєвих актів експресивів саме за рахунок одиниць із значенням «стурбованість» й «емоційне занепокоєння» [14] – адже саме такі компоненти значень зумовлюють експресивну іллокутивну силу висловлень у МПД.

Метою наукової розвідки є аналіз мовленнєвих актів експресивів у міжнародно-правовому дискурсі з огляду на виокремлення типів таких актів, їхньої структури і функцій. Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі **завдання**: схарактеризувати категорію експресивних мовленнєвих актів зважаючи на специфічні особливості міжнародного дискурсу; запропонувати структурну формулу таких актів; виокремити групи експресивів і їхні функції у МПД.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз корпусу міжнародно-правових текстів різної жанрової диференціації дозволив виявити всі основні типи мовленнєвих актів, в тому числі асертиви, комісиви, директиви, декларативи і експресиви.

Документи, що включають експресивні мовленнєві акти, можна експлікувати у вигляді структурної формули:

іллокутивна частина, яка включає такі компоненти, як *Узагальнений Адресант=Адресат (фразовий суб'єкт) – перформативне експресивне дієслово або інший маркер експресивної іллокутивної сили* + пропозиційно-інформативна частина.

We condemn (іллокутивно-перформативна частина) *the human rights violations based on sexual orientation or gender identity wherever they occur; in particular the use of the death penalty on this ground (UNDSOGI)* (пропозиційно-інформативна частина) (3).

У наведеному фрагменті міжнародно-правового тексту показником експресивної іллокутивної сили стає дієслово *condemn*, що містить у своїй семантичній структурі узуальну конотативну сему «негативна оцінка» і «високий ступень виявлення негативної оцінки». Зокрема, такі семи зафіксовані у першому із трьох визначень лексеми *condemn* в англійських лексикографічних джерелах: *to criticize something or someone strongly, usually for moral reasons*.

Матеріал дослідження дозволив ідентифікувати у міжнародно-правовому дискурсі дві групи експресивів:

- прямі експресиви, що містять експліцитні маркери експресивної іллокутивної сили;
- непрямі експресиви із формально-структурними маркерами інших мовленнєвих актів.

І прямі, і непрямі експресивні мовленнєві акти пов'язані із суб'єктивною модальністю виявлення емоцій і почуттів або з волітивною модальністю бажання. Розглянуті у зазначеному ракурсі, прямі або непрямі експресивні мовленнєві акти є майже в кожній преамбульній частині міжнародно-правових документів, де потрібно сформулювати спільне, в тому числі емоційне підґрунтя для подальшого досягнення консенсусу між сторонами.

Аналіз матеріалу показав, що маркером прямого експресивного акту є дієслова і віддієслівні форми, що містять у своєму семантичному складі семи «стурбованість», «емоційне занепокоєння», «піднесення» на позначення емоцій, почуттів, позитивної або негативної емоційної оцінки. Зокрема, у наведеному нижче прикладі експресивна іллокуція маркується дієприкметником на позначення почуття стурбованості «alarmed», одним із компонентом значення якого є денотативна сема «стурбованість», «емоційне занепокоєння»: *worried or frightened by something* (4).

Alarmed by the current rise in acts of intolerance, violence, terrorism, xenophobia, aggressive nationalism, racism, anti-Semitism, exclusion, marginalization and discrimination (...) (1).

Серед інших типових маркерів експресивної іллокутивної сили у документах виявлені *Resolving to* (сповнені рішучості), *Being resolved to*, *Being determined to* (сповнені рішучості), *Wishing to* (бажаючи).

Непрямі експресиви є мовленнєвими актами, які, маючи формально-структурні показники інших типів актів (зазвичай, у вигляді перформативного іллокутивного дієслова), водночас, містять додаткову, на рівні узуальних або контекстуальних конотацій інтенцію, пов'язану із виявленням почуттів, оцінок, бажань, як правило, високого ступеню інтенсивності.

Наприклад, наведений нижче приклад має структурну формулу директивного мовленнєвого акту: суб'єкт здійснення акту + дієсловозаклик до виконання дії + об'єкт-адресат, на якого спрямований заклик і який має здійснити дію + пропозиційно-інформативна частина:

We urge States (іллокутивно-перформативна частина) *to ensure that human rights violations based on sexual orientation or gender identity are investigated and perpetrators held accountable and brought to justice* (інформаційно-пропозиційна частина) (3).

Формально-структурним маркером директивної іллокутивної сили є дієслово *urge*, що у своєму денотативному значенні містить сему «заклик до дії». Втім, на рівні узуальних конотативних сем зазначене дієслово містить семи «бажання», «інтенсивності» (виявлення бажання). При цьому сема «інтенсивності» (виявлення почуття), що є конститутивною для експресивної інтенції, зафіксована у всіх визначеннях лексеми *urge* у вигляді прикметника або прислівника – модифікаторів інтенсивності дії: *to encourage someone strongly to do something; a strong desire or need; to strongly advise or try to persuade someone to do a particular thing; a strong wish, especially one that is difficult or impossible to control* (3).

Отже, зазначений акт є поліінтенційним: поряд із директивною іллокуцією, що маркується експліцитними показником – перформативним дієсловом, в ньому також присутня непряма мета, а саме експресивна інтенція висловлення «високого ступеню виявлення бажання», а також «занепокоєння». Останній компонент конотативного значення передається контекстуальною, тобто оказіональною семою вже не перформативної (першою у структурній формулі акту), а інформаційної (другої) частини висловлення. Більш того, експресивну іллокутивну силу вважаємо у даному висловленні первинною (primary act, за термінологією Дж. Серля), а директивну – вторинною (secondary act), оскільки м'який жанр Декларації не є облігативним, не має обов'язкової юридичної сили – отже, заклик до певних норм міжнародної поведінки є, насамперед, висловленням бажання.

Іншим поширеним у міжнародно-правових документах типом непрямих експресивів є асертиви, у яких за формою констатації, твердження, заяв імплікується іллокутивна сила вираження емоцій і почуттів. Проаналізуємо, у цьому зв'язку, мовленнєвий акт, що, на нашу думку, є трикомпонентним за своєю іллокутивною силою, містить інтенції твердження, самозобов'язання і вираження почуттів, емоцій і бажань:

"Dedicate ourselves unreservedly to addressing these constraints and obstacles and thus enhancing further the advancement and empowerment of women all over the world, and agree that this requires urgent action in the spirit of determination, hope, cooperation and solidarity, now and to carry us forward into the next century" (2).

Так, у наведеному фрагменті функцією мовленнєвого акту можливо інтерпретувати і як підтвердження рішучості до здійснення дій (асертивна іллокуція), і як імпліковане самозобов'язання держав-учасник (комісивна іллокутивна сила), і як вираження почуттів, емоцій і бажань (експресивна іллокуція).

За формально-структурними показниками такий акт є асертивом. Комісивна іллокуція є контекстуально залежною, але, як і у випадку з директивним актом, не відповідає умовам успішності комісивів – оскільки документ не є обов'язковим, отже відсутні гарантії виконання самозобов'язань. Водночас, на експресивну іллокуцію вказують водночас декілька маркерів: дієслово *dedicate* (*to give completely your energy, time, etc. to something*) (4) і його модифікатор – прислівник *unreservedly*, лексика високо стилю мовлення,

що конотує контекстуальне значення «емоційної піднесеності»: *in the spirit of determination, hope, cooperation and solidarity, now and to carry us forward into the next century*.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Специфіка міжнародно-правової комунікації як такої, що має базуватися насамперед, на досягненні консенсусу держав-членів документу, які водночас є адресантами (у метонімічному сенсі) і адресатами-дестинаторами норм узгодженого ними тексту зумовлює стратегії вуалювання примусу, створення «спільного, в тому числі емоційного підґрунтя для консенсусу, що зумовлює застосування мовленнєвих актів експресивів. Такі акти, позбавлені облігативної іллокутивної сили, але конотують узуальні і контекстуальні значення «стурбованість», «емоційне занепокоєння», позитивної і негативної оцінки, «інтенсивного бажання», завдяки чому реалізуються стратегії емоційного впливу, вияву солідарності і мітігації розбіжностей між сторонами міжнародного документу. У дослідженні виокремлені два основних типи експресивних мовленнєвих актів: прямі експресиви, що містять експліцитні маркери експресивної іллокутивної сили і непрямі експресиви із формально-структурними маркерами інших мовленнєвих актів – директивів, асертивів і комісивів. Виокремлені експресиви з двохкомпонентною і трьохкомпонентною інтенцією, первинним компонентом якої є експресивна іллокутивна сила. **Перспективу** подальших досліджень вбачаємо у вивченні інших типів мовленнєвих актів у міжнародно-правовому дискурсі з огляду на їхню конститутивну роль у реалізації основних і допоміжних інституційних стратегій цієї сфери спілкування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вольф Е. М. Функциональная семантика оценки. М. : URSS, 2005. 259 с.
2. Кравченко Н.К. Интерактивное, жанровое и концептуальное моделирование международно-правового дискурса. К.: Реферат, 2006. 320 с.
3. Максимов С.Е. Прагматические и структурно-семантические особенности текста международного договора (на материале английского языка): Автореф. дис. канд.филол. наук. Киев, 1984. 23 с.
4. Юденко А. И. Перевод международно-правового текста: когнитивно- прагматический и лингвистический аспекты. *Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія «Філологія»*. Київ: КНЛУ, 2018. Том 21. № 2. 135-143 с.
5. Gasparyan, S et al. Raphael Lemkin's Draft Convention on Genocide and the 1948 UN Convention: A Comparative Discourse: YSU Press, 2016. 176 pp.
6. Kone, N. Speech Acts in UN Treaties: A Pragmatic Perspective. *Open Journal of Modern Linguistics*, 2020. Vol. 10, 813-827 p.
7. Kravchenko N. K., Nikolska N. V. Discourse structure relationships (based on International legal "Soft Law" discourse). *International journal of philology*, 2020. Vol. 11 (1). 101-107 p.
8. Kravchenko N., Pasternak T., Davydova T. Institutional eco-pragmatics vs. anthropo-pragmatics: problems, challenges, research perspectives. *Cogito. Multidisciplinary research journal*. 2020a. Vol. XII (2). 24-39 p.
9. Rasmussen K. & Engberg J. (2017). Genre Analysis of Legal Discourse. *HERMES - Journal of Language and Communication in Business*, 2017. Vol. 12 (22), 113-132 p.

10. Searle John R. *The Construction of Social Reality*. N.Y.: New York Free Press, 1995. 268 p.
11. Searle John R. *Intentionality: An Essay in the Philosophy of Mind*. New York: Cambridge University Press, 1983. 278 p.
12. Searle John R. *Speech acts*. Cambridge: Cambridge University Press, 1969. 203 p.
13. Tiersma P. *Legal Language*. Chicago, IL: University of Chicago Press, 2010. 328 p.
14. Weigand E. *Dialogue: The mixed game*. Philadelphia: John Benjamins Publishing, 2010. Vol. 10. 304 p.

ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛ

1. Declaration of Principles on Tolerance. URL.: Declaration of Principles on Tolerance: UNESCO.
2. Beijing Declaration. URL.: Beijing Declaration (un.org).
3. UN declaration on sexual orientation and gender identity. Text of the draft declaration. URL.: UN declaration on sexual orientation and gender identity (atme-ev.de).
4. Cambridge Dictionary. URL.: Cambridge Dictionary | English Dictionary, Translations & Thesaurus.

REFERENCES

1. Volf, J.M. (2006). *Funktsionalnaja semantika otsenki*. [Functional semantics of assessment]. M.: URSS. 259 s. [in Russian].
2. Kravchenko, N.K. (2006). *Interaktivnoje, zhanrovoje I kontseptualnoje modelirovanije mezhdunarodno-pravovogo dyskursa*. [Interactive, genre and conceptual modeling of international-legal discourse]. Kyev: Feferat. 320 p. [in Russian].
3. Maksimov, S.E. (1984). *Pragmaticheskije I strukturno-semanticheskije osobennosti teksta mezhdunarodnogo dogovora* (na materiale anglijskogo jazyka). [Pragmatic and structural-semantic peculiarities of the text of international agreement]. Avtoref, dis. kand. filol. nauk. 23 s. [in Russian].
4. Judenko, A.I. (2018). *Perevod mezhdunarodno-pravovogo teksta: kognitivno-pragmaticheskij i lingvisticheskij aspecty*. [The translation of the international-legal text: cognitive-pragmatic and linguistic aspects]. *Visnyk Kievskoho natsionalnoho lingvistychniho universytetu. Ser.: Filolohiia*, 21. Vyp. 2. 135-143 s. [in Russian].
5. Gasparyan, S. et al. (2016). *Raphael Lemkin's Draft Convention on Genocide and the 1948 UN Convention: A Comparative Discourse*: YSU Press, 176 pp. [in English].
6. Kone, N. (2020). *Speech Acts in UN Treaties: A Pragmatic Perspective*. *Open Journal of Modern Linguistics*. Vol. 10, 813-827 p. [in English].
7. Kravchenko, N. K., Nikolska, N. V. (2020). *Discourse structure relationships (based on International legal "Soft Law" discourse)*. *International journal of philology*. Vol. 11 (1). 101-107 p. [in English].
8. Kravchenko, N., Pasternak, T., Davydova, T. (2020a). *Institutional eco-pragmatics vs. anthropo-pragmatics: problems, challenges, research perspectives*. *Cogito. Multidisciplinary research journal*. Vol. XII (2). 24-39 p. [in English].
9. Rasmussen, K. & Engberg, J. (2017). *Genre Analysis of Legal Discourse*. *HERMES - Journal of Language and Communication in Business*. Vol. 12 (22), 113-132 p.
10. Searle, J. R. (1995). *The Construction of Social Reality*. N.Y.: New York Free Press. 268 p. [in English].
11. Searle, J. R. (1983). *Intentionality: An Essay in the Philosophy of Mind*. New York: Cambridge University Press. 278 p. [in English].
12. Searle, J. R. (1969). *Speech acts*. Cambridge: Cambridge University Press. 203 p. [in English].
13. Tiersma, P. (2010). *Legal Language*. Chicago, IL: University of Chicago Press. 328 p. [in English].
14. Weigand, E. (2010). *Dialogue: The mixed game*. Philadelphia: John Benjamins Publishing. Vol. 10. 304 p. [in English].

SPEECH ACTS OF EXPRESSIVES IN INTERNATIONAL-LEGAL DISCOURSE: TYPES, STRUCTURE AND FUNCTIONS

Pozhar Anastasiia Borysivna

Candidate of Philological Sciences,

Senior Lecturer at the Department of Phonetics, Spoken and Written English

Kyiv National Linguistic University

73, Velyka Vasylkivska, Str., Kyiv, Ukraine

The article focuses on the problem of functioning of speech acts of expressives in the international-legal discourse. The aim of the research is to identify and analyze expressives in view of specification of their types, structure and functions. To fulfil this aim the following tasks have been done: the category of expressive speech acts has been characterized taking into account the specific features of international discourse; the structural formula of expressives has been offered; groups of expressives and their functions are singled out. International-legal communication is carried out on the basis of voluntary

expression of the will of the parties who are in equal relations as sovereign subjects of power. Therefore, such communication should be based primarily on reaching a consensus of the member states of the document, which are both the addressers and the addressees of the norms of the text agreed by them. It is substantiated that the speech acts of expressives implement strategies of veiling coercion, creating a common ground, including emotional basis for reaching consensus and mutual understanding between equal subjects. Expressive speech acts are devoid of obligatory illocutionary force, but connotate the usual and contextual meanings of "emotional anxiety", positive and negative assessment, "intense desire", thus implementing strategies of emotional influence, interdependence and solidarity. The structural formula of the expressive includes an illocutionary-performative part, which includes such components as generalized addresser = addressee (phrase subject) in combination with a performative expressive verb or other marker of expressive illocutionary force, and a propositional-informative part. The study identifies two main types of expressive speech acts: direct expressive and indirect expressive. Direct expressives contain explicit markers of expressive illocutionary force, primarily verbs and verb forms, which contain in their meanings the semes "emotional anxiety", "elevation" to denote emotions, feelings, positive or negative emotional assessment. Indirect expressives contain formal and structural markers of other speech acts – directives, assertives and commissives. The expressives with two-component and three-component intention are singled out, the primary component of which is the expressive illocutionary force. The study of expressive speech acts revealed that such acts are an important structural and functional-strategic component of the preamble part of international legal documents.

Key words: *speech act, expressives, international-legal discourse, structural formula, strategy, direct and indirect act.*